

Stanisław Jan Konturek 8 X 1931–8 VIII 2019

Prof. Stanisław Jan Konturek, lekarz, jeden z najwybitniejszych polskich fizjologów XX wieku, światowej miary uczony, współtwórca współczesnej fizjologii i patologii układu trawiennego. Znany nauczyciel wielu pokoleń lekarzy i wielce zasłużony mistrz wielu naukowców. Zmarł w Krakowie 8 sierpnia 2019 r.

Prof. Konturek urodził się 8 października 1931 r. w Zakliczynie nad Dunajcem w rodzinie przywiązanej do kultywowania polskiej kultury, tradycji, zasad moralnych i patriotyzmu, którym to wartościom pozostał wierny przez całe życie. Szkołę podstawową ukończył w Zakliczynie w 1945 r., a Szkołę Ogólnokształcącą Stopnia Licealnego im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie w 1950 r. Studia lekarskie odbył w latach 1950–1955 na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Krakowie. Już na początku studiów medycznych wykazał wielkie zamiłowanie do fizjologii, która ostatecznie stała się myślą przewodnią jego twórczego naukowego życia. Później, jako ukształtowany naukowiec, przez całe naukowe życie przebiegał wzdłuż i wszerz umiłowaną przez siebie dziedzinę badań. W czasie studiów Profesora kierownikiem Zakładu Fizjologii był prof. Jerzy Kaulbersz, światowej rangi fizjolog, który w 1911 r. uzyskał doktorat nauk przyrodniczych na Uniwersytecie w Monachium, zaś stopień doktora filozofii naturalnej w 1912 r. na Uniwersytecie we Fryburgu. Studia medyczne odbywał w Tybindze i Wiedniu, a zakończył w Krakowie, uzyskując w 1920 r. tytuł doktora wszech nauk lekarskich. Ten rozpoznany przez naukę światową fizjolog układu trawiennego jako kierownik Zakładu Fizjologii Wydziału Lekarskiego i wykładowca zwrócił uwagę na studenta medycyny Stanisława Konturka, wolontariusza w Katedrze, od trzeciego roku studiów wykazującego niezwykle zainteresowanie badaniami z zakresu doświadczalnej gastroenterologii, i zatrudnił go

na etacie młodszego asystenta od marca 1954 r. Od 1 sierpnia 1955 r., już jako lekarz, został prof. Konturek zatrudniony jako asystent, a od 1958 r. jako starszy asystent w Zakładzie Fizjologii, gdzie pracował do 1961 r. na pełnym etacie, natomiast w wymiarze ½ etatu pracował w tymże Zakładzie do 1964 r. Prof. Konturek od zakończenia studiów pracował nieprzerwanie w I Klinice Chorób Wewnętrznych, kierowanej wówczas przez prof. Leona Tochowicza, początkowo jako wolontariusz, zaś od 1962 r. jako asystent, a od 1963 r. jako starszy asystent i kolejno jako adiunkt i docent etatowy od 1969 r., uzyskując w tym czasie specjalizację I i II stopnia z chorób wewnętrznych. W 1960 r. uzyskał stopień doktora medycyny, nadany uchwałą Rady Wydziału Lekarskiego na podstawie rozprawy doktorskiej pod tytułem *Wpływ hypofizektomii, ACTH i kortyzonu na doświadczalne wrzody trawienne*; promotorem tego przewodu był prof. Jerzy Kaulbersz. Habilitował się na podstawie ogólnego dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pod tytułem *Badania kliniczne i doświadczalne nad wpływem gruczołów dokrewnych na wydzielanie żółdkowe i rozwój wrzodów trawiennych*. Stopień naukowy docenta, nadany uchwałą Rady Wydziału Lekarskiego AM w Krakowie, uzyskał w 1964 r. Tematyka badawcza dysertacji doktorskiej i habilitacji prof. Konturka dobitnie wskazuje, iż był w pewnym sensie kontynuatorem idei badawczych swojego światowego sławy nauczyciela. Wczesne osiągnięcia naukowe prof. Konturka sprawiły, że w 1965 r. otrzymał podoktorskie stypendium w Ośrodku Gastroenterologicznym CURE w Los Angeles, kierowanym przez prof. M. I. Grossmana. W tym rozpoznawanym przez naukę światową ośrodku przebywał przez półtora roku, publikując w tym czasie kilka prac w czołowych amerykańskich czasopismach, w tym w „Gastroenterology”, co sprawiło, iż środowisko amerykańskiej nauki przyjęło go do swojego grona, czego wyrazem było zaferowanie członkostwa Amerykańskiego Towarzystwa Gastroenterologicznego. Wówczas też otrzymał trzyletni grant, przyznany przez National Institute of Health, Bethesda, w wysokości \$ 50 000, na kontynuację badań po powrocie do kraju. Dzięki temu grantowi udało się wyposażyć Laboratorium Gastroenterologiczne I Kliniki Chorób Wewnętrznych, którego prof. Konturek był organizatorem i kierownikiem, w nowoczesną aparaturę, co umożliwiło prowadzenie badań na światowym poziomie i tym samym kontynuowanie badawczej współpracy z czołowymi ośrodkami gastroenterologii doświadczalnej i klinicznej, zwłaszcza w USA. Prof. Konturek w okresie swojej pełnej aktywności naukowej jako wizytujący profesor wyjeżdżał za granicę, m. in. do Ośrodka Badań nad Wrzodem (CURE, Los Angeles), Department of Physiology University Oklahoma, Oklahoma City, Department of Gastroenterology, University of Texas, Galveston, Department of Physiology, University of Missouri, Columbia, Department of

Bioscience of Upjohn Co, Kalamazoo, Department of Physiology, Mt Sinai Medical School, New York, i Department of Physiology, Rochester University, NY. Wyjazdy te, trwające 6–8 miesięcy, pozwalały na nawiązanie nowych kontaktów naukowych, zapoznanie się z aktualną problematyką badawczą wiodących ośrodków w USA i sposobami nauczania fizjologii. Wielką dbałość prof. Konturka o rozwój naukowy krakowskiej fizjologii lekarskiej sprawiała, iż często w czasie takich wizyt w ośrodkach amerykańskich i europejskich zdobywał stypendia na staże naukowe dla młodych asystentów Katedry Fizjologii.

W 1969 r. utworzono na Wydziale Lekarskim AM w Krakowie Instytut Fizjologii, wówczas to ówczesny rektor prof. J. Oszaeki powołał na stanowisko dyrektora Instytutu i kierownika Zakładu Fizjologii Klinicznej prof. Konturka. W 1973 r. Instytut ten został przekształcony na Katedrę Fizjologii Wydziału Lekarskiego AM im. Mikołaja Kopernika, która z kolei w lipcu 1996 r. została przemianowana na Katedrę Fizjologii Wydziału Lekarskiego Collegium Medicum UJ. Prof. Konturek był kierownikiem tej Katedry do września 2001 r. Godny wspomnienia jest fakt, iż prof. Konturek jako kierownik Katedry Fizjologii w czasie zrywu „Solidarnościowego” udostępnił Katedrę dla strajku studentów medycyny, będącego wyrazem sprzeciwu wobec bieżącej wówczas polityki, tam też odbywały się Msze św. dla strajkujących.

Tytuł profesora nadzwyczajnego nauk medycznych otrzymał w 1973 r., a zwyczajnego w 1979 r. Prof. Konturek był dziekanem Wydziału Lekarskiego Collegium Medicum UJ (1993–1996) i w latach 1996–1999 prorektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego ds. Collegium Medicum.

Aktywność Profesora na niwie nauki dotyczyła badań w zakresie doświadczalnej i klinicznej gastroenterologii. Osiągnięcia naukowe prof. Konturka w tym obszarze są wielotematyczne i obejmują bardziej wnikliwe poznanie roli hormonów żołądkowo-jelitowych, głównie cholecystokininy, gastryny, sekretyny, motyliny, i wielu innych, w regulacji wydzielania i motoryki żołądka, wydzielania trzustki oraz motoryki jelita cienkiego i w regulacji trzewiowego krążenia krwi w stanie zdrowia oraz w niedokrwieniu narządów trzewnych. Do niezwykle istotnych osiągnięć należy również zaliczyć wyjaśnienie roli i znaczenia czynników wzrostowych i hormonu wzrostu w regulacji proliferacji komórek błony śluzowej żołądka, trzustki i jelit w stanie zdrowia oraz w stanach zapalnych żołądka i trzustki. Prace te, prowadzone wspólnie z noblistą S. Cohenem (USA) i H. Gregorym (Anglia), pozwoliły na bliższe poznanie roli i znaczenia czynników wzrostowych w utrzymaniu integralności błony śluzowej żołądka i trzustki oraz ich udziału w gojeniu uszkodzeń trawiennych żołądka oraz regeneracji trzustki

po jej zapaleniu. Przez 20 lat współpracował również z laureatem nagrody Nobla dr. A. V. Schallym z Nowego Orleanu, publikując wspólnie około 50 prac. Współpraca ta dotyczyła roli endogennych opiatów i neuropeptydów w regulacji funkcji układu trawiennego.

Pod kierunkiem prof. Konturka były również prowadzone badania nad mechanizmami gastroprotekcynowego działania prostaglandyn. W badaniach tych wykazano, że liczne leki gastroprotekcynowe oraz niektóre hormony żołądkowo-jelitowe działają protekcyjnie i terapeutycznie na uszkodzenia błony śluzowej żołądka za pośrednictwem endogennych prostaglandyn serii E i I. W późniejszym okresie swojej pracy badawczej Profesor skoncentrował się na wyjaśnieniu udziału endogennych prostaglandyn w uszkodzeniach błony śluzowej żołądka przez endo- i egzogenne czynniki uszkodzające. Wyniki tych badań dowiodły, iż błona śluzowa żołądka zachowuje integralność za sprawą zwiększonej generacji prostaglandyn i tlenu azotu. Wyniki badań nad mechanizmem fenomenu gastroprotekcji zostały opublikowane w wielu naukowych periodykach świata. W badaniach tych dowiedziono również, iż aspiryna wykazuje bardzo silne hamujące działanie na biosyntezę prostaglandyn, wywołując już po jednorazowej dawce owrzodzenia błony śluzowej żołądka. Natomiast po wielokrotnym stosowaniu występuje zjawisko adaptacji, spowodowane generacją związków typu lipoksyn o działaniu przeciwważalnym i ochronnym.

Zespół kierowany przez prof. Konturka, poddając różne narządy trzewne, takie jak żołądek, jelito cienkie, trzustka i wątroba, krótkotrwałej ischemii z następową reperfuzją, potwierdził, iż powtarzanie epizodów krótkotrwałego niedotlenienia indukuje tzw. *zjawisko hartowania*, czyli osłabienie następstw narządowego niedokrwienia. W badaniach tych udowodniono, iż ten protekcyjny fenomen jest związany z aktywacją włókien sensorycznych osi jelitowo-mózgowej z uwalnianiem neuropeptydu CGRP, który zapewnia metaboliczną homeostazę tych narządów. Godny szczególnego podkreślenia jest fakt, iż prof. Konturek był twórcą jedyne w Polsce kompleksowego centrum wykonywania i badania skutków infekcji *H. pylori*. Wprowadził oryginalną metodę nieinwazyjnego wykrywania tej infekcji przy użyciu własnego pomysłu testu oddechowego z zastosowaniem znakowanego ^{14}C – lub ^{13}C – mocznika. Badania te doprowadziły do odkrycia udziału *H. pylori* w powstawaniu owrzodzeń peptycznych i karcinogenezie żołądka, w gojeniu doświadczalnych wrzodów w modelu zwierzęcym i uwalnianiu niektórych hormonów żołądkowo-jelitowych oraz czynników wzrostowych. Współpracując z noblistami z 2005 r., zwłaszcza B. Marshall'em i J. Warren'em, przyczynił się do wyjaśnienia sekwencji zmian prowadzących od zdrowej śluzówki, poprzez jej ostre, a potem przewlekłe zanikowe zapalenia wywołane przez

H. pylori, do rozwoju zmian dysplastycznych i nowotworowych. W ponad 200 oryginalnych publikacjach, opartych na badaniach u ludzi oraz na modelu zwierzęcym, starano się wyjaśnić mechanizm zmian wydzielniczych i hormonalnych towarzyszących infekcji *H. pylori*, a szczególnie biologię molekularną zanikowego zapalenia żołądka, zwłaszcza rolę czynników wzrostowych, enterohormonów, wolnych rodników i białek apoptotycznych oraz uszkodzenia DNA komórek nabłonkowych w procesie nowotworzenia. Stosując blokery cyklooksygenazy-2, eliminację infekcji *H. pylori* i duże dawki leków antyoksydacyjnych, wykazał możliwość wstrzymania, a nawet w pewnych warunkach odwrócenia niekorzystnych uszkodzeń błony śluzowej żołądka w kierunku rozwoju zmiany nowotworowej.

Naukowy dorobek prof. Konturka stanowi około 1400 prac, głównie anglojęzycznych, które w zdecydowanej większości zostały opublikowane w światowych czasopismach o wysokim standardzie, liczba cytowań tych prac wynosi ok. 15 tys. Pionierskie odkrycia w obszarze doświadczalnej gastroenterologii oraz międzynarodowe kontakty sprawiły, iż prof. Konturek był członkiem zespołów redakcyjnych takich czasopism, jak: „Archives of Gastroenterology” „Digestive Diseases and Sciences”, „European J. of Gastroenterology and Hepatology”, „European J. of Pharmacology”, „International J. of Pancreatology”, „Italia J. of Gastroenterology”, „GUT”, „Medical Science Monitor”, „Regulatory Peptides” „Scandinavian J. of Gastroenterology”, „World J. of Gastroenterology”, „Gastroenterologia Polska”. Ponadto był twórcą i przewodniczącym rady redakcyjnej powstałego w 1990 r. „Journal of Physiology and Pharmacology”, które to czasopismo powstało w miejsce „Acta Physiologica Polonica” i już po kilku latach uzyskało *impact factor* zbliżony do 4.0.

Prof. Konturek piastował wiele prestiżowych funkcji w nauce polskiej i światowej, był członkiem wielu towarzystw i korporacji naukowych, w tym członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego i prezesem tegoż Towarzystwa w latach 1990–1996 i 2002–2008. Był honorowym członkiem następujących towarzystw: Amerykańskiego Towarzystwa Gastroenterologicznego, Brytyjskiego Towarzystwa Gastroenterologicznego, Skandynawskiego Towarzystwa Gastroenterologicznego, Czeskiego Towarzystwa Gastroenterologicznego, Japońskiego Towarzystwa Gastroenterologicznego, Polskiego Towarzystwa Gastroenterologicznego. Był również prezydentem Światowej Organizacji Gastroenterologicznej (1985–1990), prezydentem Europejskiego Klubu Trzustkowego (1980–1985) i przewodniczącym Europejskiego Klubu Żołądkowego (1979–1995). Prof. Konturek był również organizatorem 27 sympozjów i konferencji z udziałem międzynarodowym.

W 1986 r. został członkiem korespondentem, a w 2002 – członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. W PAN sprawował funkcję przewodniczącego Komitetu Narodowego ds. Współpracy z Międzynarodową Unią Nauk Fizjologicznych (IUPS) oraz od 2001 r. był członkiem Komitetu Narodowego ds. Współpracy z Międzynarodową Radą Nauki (ICSU). Był też członkiem Komitetów PAN: Nauk Fizjologicznych i Terapii i Nauk o Leku. W 1986 r. został wybrany na członka czynnego Polskiej Akademii Umiejętności.

Wiele energii twórczej poświęcił prof. Konturek swojej aktywności wydawniczej, był bowiem samodzielnym autorem ośmiu wydań 6-tomowego podręcznika *Fizjologia człowieka* dla studentów medycyny oraz współautorem *Fizjologii człowieka*, wydanej pod redakcją prof. W. Traczyka i prof. A. Trzebskiego. Ponadto prof. Konturek był redaktorem trzech wydań podręcznika *Fizjologia człowieka* oraz trzech wydań *Fizjologii układu trawiennego* w języku polskim i jednego wydania w języku niemieckim. Prof. Konturek był również redaktorem *Gastroenterologii klinicznej*, podręcznika dla lekarzy (10 wydań) oraz *Gastroenterologii i hepatologii klinicznej* (2 wydania).

Prof. Konturek wypromował kilkudziesięciu doktorów nauk medycznych, także pod jego opieką habilitowało się 12 doktorów, a 6 z nich otrzymało tytuł profesora. Jako dziekan Wydziału Lekarskiego w latach 1993–1996 i prorektor UJ ds. Collegium Medicum w latach 1996–1999 utworzył i rozwinął Anglojęzyczną Szkołę Medyczną Wydziału Lekarskiego dla Obcokrajowców. Był również współtwórcą odpłatnych studiów medycznych dla polskich studentów. Ponadto był założycielem Fundacji na rzecz Wydziału Lekarskiego UJ, która działa do obecnej chwili. W latach 1996–1999 pełnił funkcję przewodniczącego Kolegium Rektorów Uczelni Medycznych. W czasie tej kadencji KRUM powołano ogólnokrajową komisję akredytacyjną do oceny programu i jakości nauczania poszczególnych przedmiotów przedklinicznych i klinicznych dla studentów z USA i Kanady. Podjęto również decyzję o otwarciu szkół anglojęzycznych dla studentów z krajów skandynawskich i ustalono programy nauczania medycyny i stomatologii.

W uznaniu niepospolitych zasług na niwie nauki, kształcenia studentów i przyszłych naukowców prof. Konturek był wielokrotnie nagradzany. Otrzymał godność doktora honoris causa: Akademii Medycznej w Białymstoku (1995), Akademii Medycznej we Wrocławiu (1998), Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (2008), Uniwersytetu Medycznego w Łodzi (2008). Wielokrotnie był wyróżniony indywidualnymi i zespołowymi naukowymi nagrodami Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W 1977 r. otrzymał Nagrodę Fundacji A. Jurzykowskiego, a w 1995 został laureatem Nagrody Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Został również wyróżniony dyplomem „Laur Jagielloński”

oraz medalem Napoleona Cybulskiego. Otrzymał też odznaczenia państwowe: Złoty Krzyż Zasługi (1974), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1982), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2001), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (2018) i Medal Komisji Edukacji Narodowej (1978).

Prof. Konturek odszedł jako czcigodny Profesor, Mistrz wielce zasłużony. Bodźcem do pracy była mu nie tylko cześć dla nauki, której dorobek odkryciami swoimi znacznie wzbogacił, ale także miłość do Ojczyzny, której zawsze wiernie służył.

Wiesław W. Pawlik